

Л. В. Польова, Інститут туризму Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

**ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА ФАХІВЦІВ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ
В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ
У ПЕРСПЕКТИВНИХ ВИМІРАХ**

Польова Л.В.

Професійна освіта фахівців туристичної галузі в країнах Європейського Союзу та України у перспективних вимірах

У статті йдеться про значення професійної підготовки фахівців туристичної сфери як фактору розвитку туризму. Визнано основні прорахунки в організації професійної освіти туристичної сфери в Україні; узагальнено позитивний досвід польських вищих навчальних закладів, які є членами Європейського Союзу. Критичний аналіз досвіду країн Європейського Союзу дасть змогу оптимізувати процес професійної підготовки фахівців туризму в Україні. У цьому контексті значний інтерес становить досвід, де туристична галузь і туристична освіта мають багатолітні традиції.

Ключові слова: професійна підготовка, освіта, фахівці, туристична галузь, фактори розвитку.

Полевая Л.В.

Профессиональное образование специалистов туристической отрасли в странах Европейского Союза и Украины в перспективных измерениях. В статье говорится о значении профессиональной подготовки специалистов туристической сферы как фактора развития туризма. Признано основные просчеты в организации профессионального образования туристической сферы в Украине; обобщены положительный опыт польских высших учебных заведений, которые являются членами Европейского Союза. Критический анализ опыта стран Европейского Союза позволит оптимизировать процесс профессиональной подготовки специалистов туризма в Украине. В этом контексте значительный интерес представляет опыт, где туристическая отрасль и туристическое образование имеют многолетние традиции.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, образование, специалисты, туристическая отрасль, факторы развития.

Стрімкий розвиток глобалізаційних та інтеграційних процесів породжує нові виклики в усіх сферах життєдіяльності суспільства і передусім – в освітній. В усіх цивілізованих країнах здійснюється інтенсивний пошук нових моделей розвитку освіти, нетрадиційних підходів до їх впровадження на основі інформаційних і телекомунікаційних технологій. Гостро постають питання про взаємозв'язок освітніх систем, що розвиваються на різних континентах, їх багато вимірність та порівнянність, а також забезпечення взаємного визнання їх продукту. Зрозуміло, що цим освітянським продуктом є конкретна людина, підготовлена до активної високопрофесійної діяльності. Поряд з тим важливим і безумовним, на наш погляд є не лише визнання, прийняття і утвердження європейських цінностей як таких, що відповідають потребам і запитам українства, його базовим духовним пріоритетам, а й використання тих же принципів та підходів для їх досягнення.

Реструктуризація вищої освіти туристичної сфери має бути процесом перетворень та адаптування існуючих структур, з погляду європейських вимог та національних очікувань, в умовах трансформації усєї освітньої системи. З необхідності наближення українських навчальних закладів, що здійснюють підготовку фахівців туризму до стандартів міжнародної освіти. Впливає також, що підготовка повинна базуватися на програмах, що враховують перспективні проблеми економіки та готувати майбутніх фахівців до діяльності на міжнародному ринку праці, забезпечити майбутнім спеціалістам всебічний розвиток шляхом оволодіння знаннями та вміннями, що дозволяють оптимально професійно діяти, заохочувати до самостійного мислення та поведження, шляхом створення ситуацій з якомога більшою участю їх власної ініціативи та активності. Якщо професійна підготовка фахівців туризму відповідатиме цим критеріям, фахівці туризму будуть конкурентоспроможними на світовому ринку праці.

З огляду на те, що нинішня система професійної підготовки фахівців туризму в Україні значною мірою не відповідає вимогам, які ставлять

підприємства, що функціонують у вільно ринковій економіці, то наше дослідження є цілком обґрунтоване та доцільне, а її актуальність – безсумнівна.

Якщо здійснити порівняльний аналіз невідкладних завдань, спрямованих на підвищення якості підготовки фахівців туристичної галузі у Польщі та в Україні, то побачимо, що їх актуальність і невідкладність розв'язання збігаються. Що ж стосується форм їх реалізації в умовах Європейського Союзу має значно ширші можливості (і нормативно-правові, і фінансові, і кадрові, і науково-методичні) для модернізації підготовки фахівців туризму в контексті інтеграційних процесів.

В Україні розв'язання цих та інших завдань гальмується застарілою нормативно-правовою базою, побудованою на радянських підходах для планової економіки, недооцінкою ролі системи професійної освіти в умовах ринкової економіки, незадовільним фінансуванням, не сформованістю державницького мислення у багатьох керівників органів державної влади та управління.

Критичний аналіз досвіду країн Європейського Союзу дасть змогу оптимізувати процес професійної підготовки фахівців туризму в Україні. У цьому контексті значний інтерес становить досвід, де туристична галузь і туристична освіта мають багатолітні традиції.

Вивченню світового досвіду професійної підготовки фахівців туристичної галузі присвятили свої праці зарубіжні учені (А. Охеров-Урбанец, Л. Збегень-Маціонг (Польща), Н. Александрова, Т. Дікінсон, Т. Люцей, В. Маслова, А. Рубенштейн, Й. Сторнет і Х. Ванкель (США), Т. Кудрявцева, О. Айгістова, Е. Мошняга, І. Томилов (Росія).

Дослідження теоретико-методологічних основ професійної освіти фахівців туристичної галузі представлено у працях українських науковців В. Андрущенко, І. Зязюна, В. Кременя, Н. Ничкало, В. Федорченка, С. Сисоева та інших. Питання історії становлення та сучасних тенденцій розвитку туристичної галузі і туристичної освіти в Україні висвітлено у наукових дослідженнях В. Квартальновим, Я. Антошкевич, А. Барчак, А. Козінська,

В. Белецький. Дослідження досвіду зарубіжних країн у професійній освіті фахівців туристичної галузі представлено у працях багатьох вчених і досліджувались такі проблеми: організація процесу професійної підготовки фахівців туризму (Я. Бексяк, Б. Вавжиняк, Б. Гарбачик, У. Гжелонська, Х. Гульда, І. Дурлік); обґрунтування обсягу знань, умінь, необхідних майбутньому фахівцю туризму (Я. Антошкевич, Т. Борковський, Б. Гарбачик, К. Голонка, А. Липинська, Т. Лістван); створення програм підготовки фахівців туризму (Я. Антошкевич, Я. Бексяк, В. Білецький, Я. Дієтл, У. Гжелонська).

Прагнучи об'єктивно оцінити сучасний стан і визначити перспективи розвитку професійної освіти в Україні, маємо визнати, що міцні стереотипи (коріння яких – у радянській добі), несистемні зміни, нові підходи, які не підготовлені законодавчо, прагнення негайно одержати високі результати й водночас відсутність необхідного фінансового забезпечення – усе це породжує нові нерозв'язні проблеми й унеможливорює інноваційний розвиток підготовки кваліфікованих фахівців туризму.

Аналізуючи дослідження вчених можна зробити висновок, що даній проблемі приділяється багато уваги, бо професійна підготовка фахівців туристичної сфери - це професія майбутнього, перед якою стоїть багато завдань в результаті яких вона має удосконалитись. Так питання підготовки сучасного персоналу в державах ЄС вирішується на найвищому політичному рівні Європейського Союзу, оскільки вони є складовою загальноєвропейської стратегії зайнятості й економічного розвитку. Розроблені стратегії і прийняті рішення спираються на реальний досвід, традиції і потенціал національних освітніх систем держав – членів Європейського Союзу. Наголосимо, що ці документи не припускають уніфікації систем професійної підготовки фахівців туристичної сфери, позбавлення їх національної свідомості. Це дуже важливий аспект, оскільки жодне політичне рішення не може реалізуватися, якщо воно не відповідає як реальним потребам, так і можливостям та наявним ресурсам країн-членів ЄС.

Спрямованість України до вимог ЄС потребує розробки нових освітніх моделей професійної підготовки фахівців туризму, здатних забезпечити сталий розвиток туризму. Нинішня криза освітньої системи пов'язана з тим, що будучи за своєю природою явищем консервативним, освіта у своєму розвитку відстає від динамічного суспільного розвитку. А випускники навчальних закладів, зустрівшись з викликами вільного ринку, часто відчують розгубленість, труднощі у вирішенні професійних і життєвих проблем.

На відміну від європейських країн із стійкою історичною традицією розвитку туризму, Україна змушена фактично заново, – хоча й не на порожньому місці – створювати сучасну національну систему. Але без минулого не побудуєш майбутнього. Тому складається думка, що сьогодні недостатньо одних теоретичних знань. Головним є розвиток інтуїції та творчих здібностей. Усі ці обставини вимагають формування у майбутніх фахівців істотно нових якостей.

Не дивлячись на тісний зв'язок системи навчання фахівців туристичної сфери з різними національними, економічними, політичними та юридичними умовами, незмінними у більшості країн залишаються цілі професійної освіти – підготовка професійно-компетентних спеціалістів. Спільними для усіх країн ЄС є також базові засади навчання, які визначаються цілями, змістом та функціями професійної діяльності, а також специфічними рисами туристичної освіти: гуманістичною спрямованістю, універсальністю та консервативністю.

Гуманістична спрямованість обумовлена характером, завданнями і цілями роботи фахівця туризму, яка у всіх своїх проявах звернена до людини.

Гуманістична сутність освіти полягає у повноті охоплення людських проблем щодо відпочинку, у найбільш ефективному використанні гуманістичних традицій та духовного досвіду, нагромадженого у системі навчання і виховання.

У зв'язку з цим, основним критерієм освіченості фахівця туризму є не лише теоретичні знання та практична підготовка, але й високі духовні та

моральні якості. Професійна діяльність спеціалістів туризму базується на системі цінностей, з допомогою якої знання і вміння інтегруються у практику.

1. Універсальність. Туристична освіта на відміну від деяких інших форм навчання та виховання не може орієнтуватись на вузьку спеціалізацію. Її багатогранність та багатовекторність обумовлені природою людини, її матеріальними та духовними потребами.

2. Консервативність. Освіті взагалі, а туристичній зокрема, властиве принаймні одне внутрішнє протиріччя, яке рухає нею. З одного боку, вона, для того, щоб реалізувати своє призначення, змушена “дивитись вперед”, бути у суспільстві головним носієм інновацій, а з іншого — вона має бути “повернута назад”, тому що освіта може базуватись лише на міцних і стійких знаннях, набутих зусиллями декількох поколінь протягом відносно тривалого періоду часу. “Консервативність освіти, помірна загальмованість, стриманість щодо будь-яких новацій, розбірливість в істині — все це не стільки недоліки, скільки показники її зрілості та надійності” [5, с.151-152].

Також одна з головних особливостей професійної підготовки фахівців туризму в країнах ЄС – її зв'язок з життям, з конкретними особливостями майбутньої діяльності. Тому шлях розвитку вищої освіти - це бажання наблизити теоретичну підготовку до практичної. Адже практика має велике значення:

- чергування розумової праці з фізичною діяльністю,
- позитивне налаштування до праці,
- практика перевіряє засвоєння знань,
- під час роботи відбувається тренування різних аналізаторів.

З огляду на світовий досвід фахівцям туристичної сфери повинні бути притаманні:

- різноманітні особистісні якості (комунікаційні, інтеграційні, високий рівень емоційної інтелігентності);
- високі стандарти поведінки;
- вміння управляти людьми;

- системне мислення;
- вміння вчитися від інших та адаптувати рішення до ситуацій;
- відкритість;
- готовність до безперервного навчання;
- здатність знаходити спільну мову;
- вміння діяти у полікультурному оточенні;
- вміння управляти змінами [2, с. 109].

Наведені вище якості вважаються основними. Сформовані в процесі навчання, а також на практиці, вони є переконанням, крізь призму яких фахівці туризму спостерігають світ, що їх оточує .

Згідно з позицією Юзефа Пенца, який свою думку основує на власних міркуваннях, і на поглядах Філіпа Садлера та Тома Ламберта, фахівцю туризму передусім мають бути притаманні:

- потреба або прагнення брати на себе відповідальність за перебіг подій, вміння стійко зустрічати зміни;
- усвідомлення, в якому напрямі слід спрямувати;
- вміння переконувати інших, залучати до цієї справи й тих, з ким він безпосередньо не працюватиме, але хто підтримає його плани;
- вміння набувати досвід, робити висновки, не залишаючись в'язнем минулого;
- здатність покладатися на себе в складних ситуаціях, не сподіватися на інших, готовність приймати самостійні рішення та втілювати їх у життя [8, с. 113].

Всі ці риси необхідні в ситуаціях, коли індивідуалізація, деієрархізація та глобалізація стають причиною того, що фахівці туризму України будуть змушені працювати в умовах нестабільності, що має тенденцію до зростання. В сучасному світі фахівці туризму досягатимуть успіхів якщо діятимуть нетрадиційно, але відповідально.

Вивчення європейського досвіду дозволяє виділити загальні вимоги до навчання фахівців туризму та визначити найбільш ефективні моделі їх

підготовки, що містять перспективи та можливості для їх подальшої адаптації у власній країні.

Відповідність змісту навчання вимогам майбутньої професійної діяльності, зв'язок навчання з виробничою практикою, навчання на робочому місці, взаємозв'язок теоретичних курсів із практичними предметами, тривале стажування на робочих місцях під час навчання у вузі – ось те, що формує основу висококваліфікованих фахівців туризму в країнах ЄС. Але на жаль в Україні в туристичній індустрії дотепер характерним є працівник, який багато знає, але мало що вміє. Цей «образ» є досить відомий у світі своєю високою вимогливістю до туристів, оскільки такий «спеціаліст» замість надання гостю практичної послуги, перетворюється в його «вихователя».

Основними принципами системи професійного навчання фахівців туристичної сфери в країнах ЄС є: цілісність, відкритість, доступність, гнучкість, проникливість, самоорганізованість, порівнювальність отриманих кваліфікацій і можливість їх доповнення.

Щодо часової структури навчання у європейських країнах при підготовці фахівців туристичної сфери можна виділити такі аспекти:

- Обов'язкові дисципліни складають приблизно 1/3 від загального часу навчання, і при цьому студенти мають можливість обирати викладачів;
- Дисципліни, що є обов'язковими складають близько 10% від загального часу навчання, і студенти мають можливість обирати спеціалізацію, викладачів та розподіл дисциплін за семестрами;
- Дисципліни за вільним вибором складають приблизно 30% від загального часу навчання, і студент вибирає предмети з переліку 2000 дисциплін, які пропонує вищий навчальний заклад;
- Останні 25% дисциплін — це обов'язкові предмети, наприклад 2 із 6 іноземних мов, що пропонуються у навчальному закладі.

По закінченню європейського профільюючого навчання випускники повністю готові до активної роботи. Наприклад, Швейцарський коледж представляє для ринку таких спеціалістів, які досконало володіють як теорією,

так і практикою. Роботодавець знає, що диплом такого випускника, гарант успішної і продуктивної праці. Навчальний процес складений так, щоб теоретичні і практичні заняття мали співвідношення 50 на 50 %. Такого спеціаліста можна брати на роботу і він на наступний день може приступати до роботи. Нажаль не всі українські навчальні заклади можуть похвастатись тим же. Тому потрібно залучати як можна більше спеціалістів-практиків, які допоможуть вирішити дану проблему. Також потрібно задуматись про підвищення кваліфікації викладацького складу, рівень яких може бути кращим. Потрібно також встановити тісний зв'язок між тур фірмами і навчальними підприємствами у формі семінарських зустрічей, які будуть присвячені актуальним потребам даної галузі [7, с.175].

Вищі навчальні заклади країн ЄС, що здійснюють підготовку фахівців туризму модифікують програми, мають тісні зв'язки з підприємствами, завдяки чому їх пропозиція відповідає потребам ринку. Найчастіше зустрічаються такі форми підвищення кваліфікації:

- конференції і симпозіуми;
- лекції закордонних професорів;
- закордонні стажування;
- докторська підготовка та семінари;
- післядипломне навчання;
- стажування у фірмах, консультації;
- комп'ютерні курси;
- літні школи.

Навчання у вищих навчальних закладах ЄС, здійснюється у формі лекцій, семінарів, лабораторних робіт, самостійних робіт, проектів.

Домінуючою формою навчання є лекція, яка нічим не нагадує інформативну форму заняття, а передбачає активну взаємодію всіх учасників процесу навчання [2, с.186], у зв'язку з цим розрізняють такі види лекцій: проблемну лекцію, лекцію-дискусію, лекцію-візуалізацію, лекцію-конференцію, лекцію-гру, лекцію-пошук (мозкова атака). В Україні *лекція*, як

основна форма передачі теоретичних знань, характеризується певною пасивністю студентів, оскільки провідна роль належить викладачеві як провіднику інформації. Лекція в університетах країн ЄС – це аналіз проблемних ситуацій, пошук шляхів розв’язання проблеми, виконання завдань практичного характеру, екскурсія на виробництво, перегляд відеосюжетів, презентація напрацювань студентів. У цьому контексті вона виступає комбінованою формою навчання (лекцією-практикумом), оскільки поєднує елементи лекції та практичних занять і спрямована на розвиток критичного мислення, пізнавального інтересу до предмета, забезпечує його практичну мотивацію [3, с.134].

Семінари – це вид практичних занять, які розвивають логічне мислення студентів, здатність до обґрунтування власних думок, уміння висловлюватися та спрямовувати їх на самостійну пізнавальну діяльність на додаток до самостійного опрацювання студентом фахової літератури за завданням викладача, підготовки доповідей, проектів, їх презентації.

Практичні заняття у вищій школі ЄС проводяться у спеціально обладнаних приміщеннях, оснащених технічними засобами, які широко застосовуються в практиці туристичної діяльності чи гостинності. На практичних заняттях під керівництвом викладача акцентується увага на розвитку професійних умінь та навичок студентів шляхом вправлення та відпрацювання певних дій на практиці, а також на перевірку теоретичних знань студентів. На практичних заняттях обговорюються проблемні моменти лекційних занять, що виносяться на загальне обговорення і стають предметом дискусії.

Така форма організації підготовки, як самостійна робота студентів посідає вагомe місце в процесі навчання та практики. При цьому особливе місце відводять навчально-пізнавальній самостійній роботі, яка передбачає осмислення, аналіз і синтез теорії, та професійній, направленій на виконання конкретних фахових дій [2, с.186].

Дані методи теоретичної підготовки, що застосовується на лекціях, практичних заняттях і при самостійній роботі студентів дозволяють створити оптимальні умови для підготовки сучасних фахівців туризму тому, що отримані в процесі такого навчання знання, уміння та навички дають можливість діяти в нових ситуаціях і адаптуватись до нових реалій.

Таким чином, професійна підготовка фахівців туристичної сфери має базуватися на програмах, що враховують перспективні потреби економіки і педагогіки готуючи майбутнього фахівця до діяльності на міжнародному ринку праці, бути лідером у сучасній організації виробництва. Навчальні плани і програми професійної підготовки мають відповідати новому баченню вищої освіти, згідно з яким випускник туристичного факультету – людина широкої освіченості, цілеспрямованості й наполегливості і відповідальна особистість.

Література

1. **Александрова А. Ю.** Международный туризм : Учебник. / А. Ю. Александрова. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 470 с.
2. **Бебик В.М.** Болонський процес : перспективи і розвиток у контексті інтеграції України в Європейський простір вищої школи : [монографія] / за ред. В. М. Бебика. – К. : МАУП, 2004. – 200 с.
3. **Василенко С.** Вища освіта в Європі : традиційні і нові підходи в аспектах європейської інтеграції / С. Василенко // Проблеми освіти : Наук. – метод. зб. – К. : ІЗМН, 1997. – Вип. 7. – С. 155–160.
4. **Воино-Данчишина О.** Вища школа України перед вимогами ХХІ ст. / О. Воино – Данчишина // Вища освіта України. – 2006. – № 3. – С. 111.
5. **Возняк Л. С.** Психологічні особливості професійної підготовки управлінських кадрів / Л. С. Возняк // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : “ Плай ”, 2002. – Вип. 7. – Ч. 2. – С. 151–156.
6. **Добрянський І.** Вища освіта України : європейський вимір (аспект доступності) / І. Добрянський // Рідна школа. – 2005. – № 9–10. – С. 12–16.

7. **Durlik I.** Propozycje rozwiązań w edukacji menedżerskiej w uczelniach technicznych, [w:] Restrukturyzacja wyższych studiów menedżerskich w Polsce w aspekcie wymagań Wspólnoty Europejskiej, red. B. Garbacik, Wydawca : Wydział Zarządzania i Ekonomii Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 1998. – S. 162–179.

8. **Penc J.** Strategiczny system zarządzania. Holistyczne myślenie o przyszłości. Formułowanie myśli i strategii. Pobudzanie innowacyjności i kreatywności. Tworzenie systemu troski o klienta / J. Penc. - Agencja Wydawnicza „Placet”, Warszawa 2001. – 440 s.

9. **Stonert J.A., Wankel Ch.** Kierowanie / J.A Stonert, Ch. Wankel. – Warszawa 1992. – 320 S.

10. **Karczmarczuk K., Lachiewicz S.** Kierownicy w procesie zmian, Wydawnictwo : Przedsiębiorstwo Specjalne „Absolwent” / K. Karczmarczuk, S. Lachiewicz. – Łódź 1993. – 113 s.

Polyova L.V.

Professional Education of the tourism industry in the European Union and Ukraine in potential measurements. The article is about the importance of professional training of tourism as a factor in tourism development. Recognized major shortcomings in the organization of vocational education tourism in Ukraine, summarized the positive experience of Polish higher education institutions that are members of the European Union. Critical analysis of the experience of the European Union will help optimize the professional training of tourism in Ukraine. In this context, considerable interest is the experience where the tourist industry and tourism education have a long tradition.

Key words: training, education specialists, tourist industry, factors of development.

Відомості про автора

Польова Лесі Василівна – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри готельно-ресторанної справи Інституту туризму Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Основні наукові інтереси зосереджені навколо проблематики професійної підготовки фахівців туристичної сфери.

Стаття надійшла до редакції 5.04.2012 р.

Прийнята до друку 28.09.2012 р.